

Iidamaria Pyykönen

LUKION OPISKELIJOIDEN HISTORIAKÄSITYKSET
JATKOSODASTA

Kandidaatintutkielma

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

7.4.2021

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO.....	3
1.1.Aiheen esittely ja taustoitus.....	3
1.2.Tutkimuskirjallisuuden esittely.....	3
1.3.Keskeisten käsitteiden ja metodien esittely.....	4
2. KYSELYLOMAKKEEN VASTAUSTEN KÄSITTELY JA ANALYSOINTI.....	5
2.1.Wertschin ja Rüsenin teorialat.....	5
2.2.Millaisia käsitykset ovat – erot ja yhtäläisyydet opiskelijoiden vastauksissa.....	7
2.2.1. Viholliskuvaus.....	10
2.2.2. Historiallinen identiteetti ja suuri kansallinen kertomus.....	12
2.3.Mistä opiskelijoiden käsitykset tulevat?.....	14
2.3.1. Populaarikulttuuri ja menneisyyden käyttötavat.....	14
2.3.2. Vuoden 2015 opetussuunnitelma sekä kouluopetus historian representoinnin tukena.....	17
3. PÄÄTÄNTÖ.....	20
4. LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO.....	22
5. LIITTEET.....	24

1. JOHDANTO

1.1. Aiheen esittely ja taustoitus

Pilvi Torstin *Suomalaiset ja historia* (2012) -tutkimuksen mukaan historiaa pidetään Suomessa tärkeänä. Suomen historia koetaan sekä mielenkiintoisena, että se toimii suomalaisille myös viihteenä.¹ Suomalaisista 96 prosenttia oli katsonut historiallisia tv-ohjelmia ja elokuvia sekä 65 prosenttia oli lukenut menneisyyteen tai historiaan liittyviä romaaneja 12 kuukauden aikana². Suomalaisille tutuimpien kotimaisten historiateemaisten elokuvien sekä kirjojen joukossa ovat todennäköisesti myös jatkosotaa koskevat teokset. Jatkosota (1941–1944) onkin kenties talvisodan lisäksi Suomen historiasta eniten esille nostettu tapahtuma sekä ilmiö. Sitä muistetaan vuosittain liputuspäivien muodossa kansallisena veteraanipäivänä, kaatuneitten muistopäivänä ja itsenäisyyspäivänä. 1990-luvun alussa nuorten sanotaan kytkeytyvän kansallisten kertomusten kautta vahvasti esimerkiksi *Tuntematon sotilas*-teoksiin. Yhteiskunnan monikulttuurisoitumisen ja yleisen globalisoitumisen myötä kansallisten kertomusten merkityksen sanotaan kuitenkin heikentyneen nuorten keskuudessa.³

Tutkielmassani haluankin selvittää, millaiset lukion opiskelijoiden historiakäsitykset ovat jatkosodasta sekä mistä heidän käsityksensä kumpuavat – opetuksesta vai muista lähteistä. Näitä muita lähteitä voivat olla esimerkiksi suullinen perinne sukulaisten kautta tai populaarikulttuurin esitykset jatkosodasta. Aikaisempaa tutkimuskirjallisuutta löytyy esimerkiksi juuri suomalaisten harrastuneisuudesta historiaa kohtaan, mutta populaarikulttuurin ja historiakäsityksien yhteyksiä ei olla tutkittu kovinkaan paljon. Lisäksi yksittäisen joukon tutkiminen ja tarkastelu voi saada aikaan spesifimpää kuvaa, joka voidaan liittää osaksi isompaa kokonaisuutta. Tutkielmassa keskityn vahvasti populaarikulttuurin esiintyvyyteen, koska tutkijoiden mukaan historiakulttuurilla; elokuvilla, kirjoilla, tietokone- ja roolipeleillä, on koulua suurempi merkitys nuorten historiakuvien⁴ muodostumisessa⁵. Tutkielmani kohderyhmäksi valitsin lukiolaiset oman pedagogisen mielenkiinnon vuoksi.

1.2. Tutkimuskirjallisuuden esittely

Tutkimuskirjallisuutena tutkielmassani käytän pääsääntöisesti tieteellisiä artikkeleita. Lisäksi hyödynnän muutamaa pro gradututkielmaa sekä muuta tutkimuskirjallisuutta. Tutkimusaineiston

---

¹ Torsti, 2012, 37

² Torsti, 2012, 40

³ Rantala, 2012, 25

⁴ ”Yksilön tai yhteisön kokonaistulkinta historiasta.” Rantala, 2012, 12

⁵ Rantala, 2012, 9

käsittelyssä ja analyysissä hyödynnän saksalaisen filosofin Jörn Rüsenin artikkelia *Historical Consciousness: Narrative Structure, Moral Funktion ... Ontogenic Development* (2004). Aineiston analyysissä apuna toimii myös yhdysvaltalaisen sosiokulttuurisen antropologian professorin, James Wertschin, artikkeli *Specific Narratives and Schematic Narrative Templates* (2004). Molemmat artikkelit löytyvät Peter Seixasin teoksesta *Theorizing Historical Consciousness* (2004). Lisäksi käytän aineiston analyysin kehikkona opetushallituksen vuonna 2015 laatimaa lukion opetussuunnitelmaa sekä lukion historian kolmannen kurssin oppikirjaa *Forum III, Itsenäisen Suomen historia*.

1.3. Keskeisten käsitteiden ja metodien esittely

Tutkielmassani tarkastelen siis joukkoa lukion opiskelijoita, ja pyrin selvittämään, mitä heidän käsityksensä jatkosodasta kertovat heidän historiakäsityksistään. Haluan selvittää, mistä käsitykset opiskelijoille tulevat sekä mitkä tekijät niihin vaikuttavat. Historiakäsityksiin vaikuttavia teemoja on useita⁶, mikä mahdollistaa historiakäsityksien monipuolisen tutkimisen. Tarkastelen opiskelijoiden historiakäsityksiä historiatietoisuuden käsitteen kautta, koska yksilöiden käsitykset historiasta linkittyvät heidän historiatietoisuuteensa⁷.

Historiatietoisuus on käsitteenä lisännyt painoarvoaan tutkimuksissa, jotka käsittelevät historian käyttöä. Tutkijoita kiinnostaa historian käytön rooli yksilöllisten ja kollektiivisten identiteettien rakentumisessa.⁸ Historiatietoisuus saa vaikutteita myös populaarikulttuurista, yhteiskunnallisista diskursseista ja suullisesta perinteestä, vaikka se yleensä liitetäänkin historiaan ja historiankirjoitukseen. Tästä syystä ihmisten historiatietoisuuteen vaikuttavat niin ideologiset kuin fyysiset menneisyyden jäljet, kuin myös nykypäivän tarpeet ja painotukset, joista ihmiset valitsevat mieluisensa.⁹

Tarkastelen lukion opiskelijoiden historiakäsityksiä kyselylomakkeella, johon vastasi 16 opiskelijan joukko miltä tahansa lukion vuosikurssilta. Kyselylomakkeen avulla pyrin pääsemään sisälle heidän käsityksiinsä jatkosodasta ja selvittämään ovatko he saaneet tietoa tai vaikutteita jostain muualta kuin kouluopetuksesta, vai kenties molemmista. Kyselylomake on tehty digitaaliseen muotoon GoogleForms-sivustolle ja siinä on kahdeksan kysymystä. Lomakkeessa on suurimmaksi osaksi avoimia kysymyksiä, mutta myös monivalintavaihtoehtoja (LIITE 1).

---

⁶ Mikkonen & Vejjola, 2016, 7

⁷ Rantala, 2012, 24

⁸ Rantala, 2012, 8

⁹ Pihlainen, 2011, 6

Tarkastelen opiskelijoiden vastauksia niin kvalitatiivisesti kuin kvantitatiivisesti. Suurimmaksi osaksi tutkielmani on kuitenkin laadullista tutkimusta, koska vastausten analysointi vaatii melko paljon tulkintaa. Metodia, jolla lähestyn vastauksia voi siis kutsua tulkitseväksi kyselyksi, koska kyselylomakkeen suunnittelussa ja keruussa hyödynnän niin laadullisia kuin määrällisiä menetelmiä.¹⁰ Kyselylomake on jaettu opiskelijoille digitaalisesti, mikä mahdollisti kyselyn toteuttamisen ihmiskontaktit minimoiden Covid-19 pandemian vuoksi. Lisäksi digitaalisia vastauksia on mielekkäämpää tarkastella kuin käsin kirjoitettuja, joissa ongelmaksi voisi koitua esimerkiksi haasteet saada selvää vastaajien käsialoista.

2. KYSELYLOMAKKEEN VASTAUSTEN KÄSITTELY JA ANALYSOINTI

2.1. Wertschin ja Rüsenin teorialat

James V. Wertschin mukaan erilaisten narratiivien roolit ovat erittäin tärkeitä historiatietoisuuden muodostumisessa sekä sen ja kollektiivisen muistin tutkimisessa. Wertschin mukaan modernit yhteiskunnat pyrkivät luomaan ja ylläpitämään kollektiivista muistia välineillä, jotka ovat yhteiskunnissa jo ”valmiina”. Näitä ovat muun muassa tietyt kulttuurilliset, historialliset ja institutionaaliset asetelmat kulttuurissa sekä kielessä. Erilaisilla narratiiveilla voidaan luoda kuvaa esimerkiksi siitä, miten erilaiset valtiot tai ryhmät oman valtion sisällä koetaan.¹¹

Narratiivin käsite on haastava sen vaihtelevan käytön vuoksi. Haastavuutta lisää se, että narratiiveja voi olla niin monta kuin sen käyttäjiäkin. Tästä syystä Wertsch on jakanut narratiivin kahteen malliin: valikoivaan narratiiviin (engl. specific narrative) ja kaavamaiseen narratiiviin (engl. schematic narrative template). Näiden mallien eroja analysoimalla voidaan tarkastella yhteisön luomaa kollektiivista muistia.¹² Hyödynnän näitä malleja opiskelijoiden historiakäsityksien luonteiden tarkastelussa heidän vastauksiensa kautta.

Valikoiva narratiivi keskittyy historianopetuksen luonteeseen ja aineen oppikirjoihin ja siihen, kuinka ne yleensä keskittyvät tapahtumiin, joilla on tiettyjä ajallisia ja sijainnillisia rajoja. Tällaisten yleensä suurten poliittisten tapahtumien (engl. mid level events), kuten sotien tai vallankaappauksien, ympärille muodostuvat ”tarinat”. Nämä tarinat dominoivat oppikirjoissa, kokeissa ja muissa saman tason konteksteissa. Tapahtumien kerronnan taka-alalle jäävät kuitenkin niiden syyt ja seuraukset.¹³ Kaavamainen narratiivi taas sisältää enemmän abstraktin tason esittämistä ja tarjoaa viitekehystä, joka on yhteensopiva monien valikoivan narratiivin ilmentymien kanssa. Kerronnassa ei keskitytä

---

¹⁰ Knuuttila, 2009, 36

¹¹ Wertsch, 2004, 50

¹² Wertsch, 2004, 49–51

¹³ Wertsch, 2004, 51–52

niinkään tapahtumiin tai päivämääriin, vaan useiden tapahtumien samaan kaavamaiseen luonteeseen. Wertsch käyttää esimerkkinä valtion selviytymistä ulkoisten valtojen joukkojen hyökkäyksistä useissa eri tapahtumissa.¹⁴ Tämä ”triumph-over-alien-forces schema”¹⁵ -kuvaus sopii esimerkiksi suomalaisten kollektiiviseen muistiin talvi- ja jatkosodasta¹⁶.

Jörn Rüsenin artikkeli puolestaan esittää neljä eri tapaa suhtautua yhteiskunnallisiin historiakäsityksiin ja historiallisen tiedon tarkasteluun. Tarkastelen opiskelijoiden vastauksia myös näiden tapojen kautta. Tapoja ovat traditionaalinen tapa, mallintava tapa, kriittinen tapa ja geneettinen tapa. Kaikki neljä tapaa on tarkoitettu metodologiseksi työkaluksi vertailun avuksi.

Traditionaalisessa tavassa ajallinen kokonaisuus tekee menneisyydestä merkityksellisen nykyhetkelle ja tulevaisuudelle. Kulttuurilliset ja sosiaaliset mallit kulkevat mukana yhteiskunnassa vuosien varrella. Lisäksi traditionaalisessa suhtautumistavassa perinteen merkitys moraalille on selvä. Mallintavassa tasossa historia koetaan menneisyydeksi, joka kertoo ja opettaa ihmisille asioita nykyhetkeä ja tulevaisuutta varten. Suhtautumistavassa oletetaan kulttuurin ja elämäntapojen olevan säännöllisiä.¹⁷

Kriittisessä tavassa historiakäsityksiä ja tietoa lähestytään kriittisesti. Lähestymistavassa ongelmaksi koituu tietoon suhtautuminen hylkäävästi eikä historiallista tietoa osata tarkastella esimerkiksi aikalaisuuden näkökulmasta. Historiaan voi silti kokea olevansa sidoksissa, mutta siihen ei välttämättä haluta samaistua. Geneettinen taso eroaa edellisestä siinä, että menneisyyden tapahtumat sekä niiden syyt ja seuraukset ymmärretään. Menneisyyden toimintaa ja toimijoita ei kuitenkaan tarvitse hyväksyä. Tavassa ymmärretään ajallinen konteksti ja muutos – muutos antaa historialle tarkoituksen. Geneettistä tapaa pidetään eräänlaisena nykyaikaisen historiallisen ajattelun pohjimmaisena muotona ja mallina.¹⁸

Traditionaalinen tapa on ensimmäinen muoto suhtautua historiakäsityksiin, muut tavat seuraavat kronologisessa järjestyksessä.¹⁹ Kun ihminen saa ja oppii enemmän tietoja ja taitoja lähestyä menneisyyttä, hän voi niin sanotusti edetä lähestymistavoissa eteenpäin. Traditionaalinen ja mallintava tapa ovat yleisimpiä ilmentymiä ihmisten historiatietoisuudessa, kriittinen ja geneettinen tapa ovat harvinaisempia. Koulutusasteen taso sekä tietojen ja taitojen hallinta korreloi ihmisten tavoissa lähestyä historiakäsityksiä. Kouluopetuksessa traditionaaliset lähestymistavat ovat

---

¹⁴ Wertsch, 2004, 59

¹⁵ Wertsch, 2004, 57

¹⁶ Torsti, 2011, 316–317

¹⁷ Rüsen, 2004, 73–74

¹⁸ Rüsen, 2004, 74–77

¹⁹ Rüsen, 2004, 79

helpoimpia oppia. Mallintava tapa taas dominoi opetusohjelmissa tai -suunnitelmissa. Jotta opiskelija voi saavuttaa kriittisen ja geneettisen tavan, vaatii se suurta määrää panostusta niin opettajalta kuin opiskelijalta. Menneisyyden oppiminen voidaankin selittää historiatietoisuuden rakenteellisena muutoksena.²⁰ Oppimisen pitäisi siis olla muutakin kuin faktuaalisen tiedon määrän kasvattamista. Hyödynnän Rösenin jaottelua tarkastellessani opiskelijoiden tapoja suhtautua kriittisesti esimerkiksi populaarikulttuurin teoksiin jatkosodasta

2.2. Millaisia käsitykset ovat – erot ja yhtäläisyydet opiskelijoiden vastauksissa

Kyselylomakkeen kysymykset olivat suurimmaksi osaksi avoimia, jotta opiskelijat saavat mahdollisimman paljon omia ajatuksiaan ja mielipiteitään vastauksiin. Luonteeltaan opiskelijoiden vastaukset olivat suurimmaksi osaksi muutamien sanojen kokonaisuuksia. Monet opiskelijoista olivat kuitenkin kirjoittaneet myös useita kokonaisia lauseita, joissa esiintyi pohdintaa sekä perusteluja omille ajatuksille. Melkein jokaisessa avoimessa kysymyksessä oli myös noin kolmen opiskelijan ryhmä, jotka olivat kirjoittaneet vastaukseksi ”En tiedä”.

Tarkastelen opiskelijoiden vastauksia ensin kokonaisena joukkona, ilman heidän jakamistaan kurssin suorittaneisiin opiskelijoihin ja opiskelijoihin, jotka eivät ole vielä suorittaneet kurssia. Kyselylomakkeen kahdessa ensimmäisessä kysymyksessä; 1. ”Millaisia arvoja liität Suomen ja Neuvostoliiton välillä käytyyn jatkosotaan?” ja 2. ”Mitä jatkosota mielestäsi kertoo Suomesta ja suomalaisuudesta?” jakoi opiskelijat kahteen selkeään mielipiteeseen ja ajatukseen. Ensimmäinen ryhmä, joka sisälsi enemmistön vastaajista, 68,75 prosenttia, mieltää jatkosodan sisukkaaksi ja periksiantamattomaksi taisteluksi – oma maa oli ja on edelleen puolustamisen arvoinen. Vastauksissa tärkeiksi arvoiksi korostuivat isänmaallisuus, itsenäisyys ja demokratia sekä niiden säilyttäminen sotimalla.

”Isänmaallisuus, kostonhimo (haluttiin saada valloitetut alueet takaisin).” (Opiskelija 3, on suorittanut kurssin)

”Suomi oli ylpeä juuri itsenäistyneenä maana ja halusi hinnalla millä hyvänsä puolustaa maataan. Kertoo että olemme sisukasta kansaa.” (Opiskelija 10, on suorittanut kurssin)

Viidennessä kysymyksessä, ”Millä tavoin koet jatkosotaa muistettavan tämän päivän Suomessa? Voit antaa esimerkkejä ja pohtia niiden avulla, muistetaanko jatkosotaa mielestäsi asianmukaisesti”, opiskelijoiden vastaukset olivat myös hyvin yksimielisiä. Opiskelijat kokevat jatkosodan jäävän

---

²⁰ Rösen, 2004, 80–81

talvisodan varjoon muisteltaessa Suomen historiaa. Tästä syystä sotaa ja erityisesti jatkosodan veteraaneja pitäisi muistaa enemmän nykypäivän Suomessa.

Toinen puoli opiskelijoista, joita oli selkeä vähemmistö kokonaismäärästä, 12,50 prosenttia, kokee, että jatkosotaa ihannoidaan liikaa tai sitä ei pitäisi ihannoida ollenkaan tänä päivänä. Kun enemmistö opiskelijoista kuvasi jatkosotaa taisteluksi itsenäisyydestä sekä talvisodassa menetetyistä alueista, jälkimmäinen osuus opiskelijoista kritisoi ajatusta siitä, että jatkosota nähtäisiin oikeutettuna. Lukion historian kolmannen kurssin oppikirja nostaa myös esille seikkoja kysymykseen sodan oikeudellisuudesta: ”Suomen sodanaikaisessa propagandassa luotiin käsitystä, jonka mukaan jatkosodan syynä oli epäoikeudenmukaiseksi koettu talvisota”²¹. Tämän ryhmän opiskelijat toteavat ensimmäisistä eroten, että juuri talvisotaa pitäisi muistaa enemmän. Alla kaksi eri otetta opiskelijoiden vastauksista:

”Ei ihan kauheasti muisteta, eikä tarvitsekaan muistella turhaan omia tyhmyyksiä. Pitää vain pitää huoli siitä, ettei semmoista tapahdu enää koskaan. Talvisotaa kyllä voi muistella.” (Opiskelija 13, ei ole suorittanut kurssia)

”Jatkosota koetaan mielestäni Neuvostoliiton vikana, vaikka se oikeastaan oli Suomen.” (Opiskelija 3, on suorittanut kurssin)

Kuten ensimmäisen ryhmän opiskelijat, myös jälkimmäisen ryhmän opiskelijat nostavat esille veteraanien kunnioittamisen ja heidän arvostamisensa tärkeyden. Tämän ryhmän osapuolet enemmänkin kritisoivat Suomen ulkopoliittisia päätöksiä ja jatkosodan sankarillista ihannoimista tänä päivänä. Näitä he perustelevat muun muassa Suomen liittolaisuudella natsi-Saksan kanssa.

”Talvisotaa tulisi muistaa enemmän, sillä siinä olimme yksin venäjää vastaan, emmekä olleet saksan kanssa. Saksa toisen maailmansodan aikana ei ollut mikään ylpeydenaihe. Jatkosodan veteraaneja muistetaan, mutta ei sotaa juurikaan. Saisi sitä kuitenkin vähän enemmän muistaa, puolustimme kuitenkin maatamme siinä.” (Opiskelija 10, on suorittanut kurssin)

Opiskelijoiden vastaukset noudattavat pintapuolisesti kaavaimaisen narratiivin mallia. Vastauksissa toistuu, niin ensimmäisen ryhmän vastauksissa kuin jälkimmäisen ryhmän vastauksissa, samanlaista kaavaa. Vastauksissa käytetään kuvailua sodan luonteesta, ei sen tapahtumista. Ainoat vastaukset, jotka osoittivat ilmentymiä myös valikoivasta narratiivista, koostuivat yllä esitetyn lainauksen tapaan kuvailuista koskien liittolaisuutta natsi-Saksan kanssa.

---

²¹ Kohi, Palo, Päivärinta & Vihervä, 2017, 120

Kun opiskelijat jaetaan lukion historian kolmannen kurssin suorittaneisiin opiskelijoihin ja opiskelijoihin, jotka eivät ole vielä suorittaneet kurssia, voi eroja vastauksissa ja niiden perusteluissa havainnoida enemmän. Kuitenkin myös näiden kahden ryhmän sisällä vastauksissa esiintyy eroavaisuuksia. Jo kurssin suorittaneita opiskelijoita oli yhdeksän kappaletta ja suorittamattomia seitsemän.

Tarkastelen ensin kurssin suorittaneiden opiskelijoiden ja kurssin suorittamattomien opiskelijoiden vastauksien eroavaisuuksia kysymyksissä 1 ja 2, jotka liittyivät arvoihin ja kysymyksessä 5, joka liittyi yleisemmin sodan muistamiseen. Kurssin suorittamattomista opiskelijoista kaksi seitsemästä toteaa, ettei jatkosotaa pitäisi muistella eikä ihannoida. Sodan ihannointi kumpuaa opiskelijoiden mielestä muun muassa ”Tuntematon sotilas”-elokuvista.

”Tuntematon sotilas -elokuvalla. Elokuva ei välttämättä anna realistista kuvaa sodasta, mutta saattaa antaakin. Suomalaiset ihannoivat sotaa liikaa ja siitä tehdään sellaista, että Suomi oli todella sankarillinen, vaikka sota on huono juttu ja siitä ei pitäisi tehdä pyhää.” (Opiskelija 14, ei ole suorittanut kurssia)

Kurssia suorittamattomien opiskelijoiden vastauksista ei löydy ollenkaan mainintoja liittolaisuudesta natsi-Saksan kanssa, sen sijaan kurssin jo suorittaneiden opiskelijoiden vastauksissa pohditaan Suomen liittolaisuutta saksalaisten kanssa. Liittolaisuus koetaan selkeästi häpeälliseksi, jopa ahdistavaksi, asiaksi myös suomalaisten tekemien sotarikoksien vuoksi.

”Jatkosotaa ei nähdäkseni juuri muistella. Talvisotaa pidetään Suomen kunnian hetkenä ja miltei kansallistaruna, mutta jatkosodasta jäänyt kuva on pikemminkin ”talvisodan jälkinäytös, jossa ei oikein tapahtunut mitään.” Tämä kuva jatkosodasta on nähdäkseni jokseenkin väärä, koska sillä oli Suomelle selvästi negatiiviset seuraukset rauhanehtojen merkeissä ja Natsi-Saksan puolella taistelu on jokseenkin kiusallinen asia nyky maailmassa. Toisaalta ilman jatkosotaa Neuvostoliitto olisi kenties hoitanut Suomen suhteitaan tuntuvasti aggressiivisemmin Toisen maailmansodan jälkeen. Mene ja tiedä. Jatkosodalla on myös puolia, joita käsitellään suhteellisen vähän. Esim. suomalaisten toimet miehityillä alueilla ja ulkopoliittiset kiemurat, joita sotaan liittyi.” (Opiskelija 8, on suorittanut kurssin)

”Jatkosota nähdään oikeutettuna sotana, joka oli vain jatkoa talvisodalle eikä Suomi aloittanut sitä. Se on paskaa. Olisihan se Neuvostoliitto varmaan hyökännyt itsekin, mutta idea siitä, että natsien auttaminen oli oikeutettua ja taisteltiin ”erillissotaa” on varsin upeaa historiallista revisionismia.” (Opiskelija 11, on suorittanut kurssin)

Mielenkiintoista ja huomion arvoista ovat erot kurssin käyneiden opiskelijoiden vastauksissa, sillä kuusi yhdeksästä opiskelijasta ei maininnut liittolaisuutta. Näiden opiskelijoiden vastauksissa jatkosota nähdään urheana taisteluna suurempaa Neuvostoliittoa vastaan. Torstin artikkeli, *Suomalaisten moniulotteiset sotakuvat* (2011), analysoi 15–79-vuotiaiden suomalaisten ajatuksia 1900-luvun Suomessa tapahtuneista sodista. Artikkelin aineisto perustuu kyselyaineistoon, joka kerättiin ”Historiatietoisuus Suomessa” -tutkimushanketta varten.²² Tutkimuksessa esitettyyn ”Suomen ja Saksan suhdetta jatkosodassa voidaan kuvata sanalla liittolainen” -väitteeseen yli 13 prosenttia vastaajista valitsi vaihtoehdon ”en osaa sanoa”. Vaihtoehdot ”ei eri eikä samaa mieltä” tai ”en osaa sanoa” saivat noin 40 prosentin kannatuksen väitteeseen ”Suomen jatkosotaa Neuvostoliittoa vastaan voidaan pitää erillissotana.” Torsti toteaa erillissotatermin olevan suomalaisille hankalasti hahmottuva asia suuren kantaa ottamattomuuden vuoksi.²³ Tätä samaa kantaa ottamattomuuden ajatusta voidaan rinnastaa myös opiskelijoiden vastauksiin. Ne opiskelijat, jotka olivat kriittisiä nostivat liittolaisuuden esille, toisin kuin muut, jotka eivät nostaneet samaa asiaa esille.

Tulkintoja Suomen tekemästä yhteistyöstä natsi-Saksan kanssa jatkosodan aikana kuitenkin esiintyy lukion historian kolmannessa kurssikirjassa: ”Suurhyökkäyksen alkuvaiheessa Mannerheim pyysi Saksalta apua. [...] Saksalaiset lähettivät aseapua ja lento-osaston auttamaan puna-armeijan torjunnassa.”²⁴ Oppikirjassa myös viitataan Suomen historian tutkijoihin, joista suurin osa on ottanut kannakseen Suomen liittolaisuuden toteutumisen Saksan kanssa²⁵. Erittäin pieni osa kaikista 16 opiskelijasta, 18,75 prosenttia, mainitsi edes jollain sanalla sodan aikaisen yhteistyön.

Opiskelijoille, jotka eivät olleet vielä suorittaneet kurssia, erilaisten näkökulmien huomiointi ja ajattelu jatkosotaa pohtiessa voi olla erittäin haastavaa, jos kuvaukset jatkosodasta tulevat muualta kuin virallisesta historiankirjoituksesta tai oppikirjoista. Lisäksi kyselylomakkeessa ei ollut suoraa kysymystä koskien yhteistyötä saksalaisten kanssa. Tästä syystä niin kurssin vielä suorittamattomille opiskelijoille, kuin kurssin jo suorittaneille opiskelijoille, useampien näkökulmien huomioiminen on voinut olla liian haastavaa.

2.2.1. Viholliskuvaus

Jo pitkään suomalainen identiteetti on rakentunut suuren kansallisen kertomuksen varaan. Usein tähän liittyvät myös yleiset uhkakuvat esimerkiksi Venäjän uhkasta tai viholliskuvasta. Tästä

---

²² Torsti, 2011, 309

²³ Torsti, 2011, 317

²⁴ Kohi, Palo, Päivärinta & Vihervä, 2017, 117

²⁵ Kohi, Palo, Päivärinta & Vihervä, 2017, 121

syystä historiakulttuuriin sisältyy myös ongelmia. Se voi muun muassa levittää kansallisia ennakkoluuloja sekä viholliskuvia.²⁶ Tällaisen yleisen ja hallitsevan viholliskuvan tiedostaminen voi olla haastavaa. Kuitenkin kahden opiskelijan, jotka ovat suorittaneet kurssin, vastauksissa tiedostetaan 1940-luvun yleinen ilmapiiri ja ajatukset Neuvostoliittoon liittyen.

”Se kertoo periksiantamattomuudesta ja halusta olla oman onnensa seppä. Lisäksi taustalla lienee yleinen saksamyönteisyys ja ”ryssäviha”.” (Opiskelija 8, on suorittanut kurssin)

”Miellän Neuvostoliittoon suurimmaksi osaksi negatiivisia arvoja sekä Suomeen positiivisia arvoja jatkosotaa ajatellen.” (Opiskelija 4, on suorittanut kurssin)

Vaikka nykyään enemmänkin viihdeteollisuus ylläpitää tällaisia viholliskuvia, näkyvät nämä edelleen myös oppikirjoissa ja asenteissa. Kouluopetuksen tehtävänä olisikin rakentaa siltaa kriittisen tarkastelun ja yhteisön historiakulttuurin välille.²⁷ Tällöin opiskelijoille syntyy kyky sijoittaa historiakulttuurin tuote sen omaan aikaan. Opiskelija myös kykenee arvioimaan, millaisilla ehdoilla käsittelee tuotetta.²⁸ Lukion historian kolmannen kurssin oppikirjassa Suomen ja Neuvostoliiton suhteita kuvataan 1920–30-lukujen aikana jopa vihamielisiksi ja avoimen epäluuloisiksi. Lisäksi oppikirjassa mainitaan myös opiskelijan viittaama yleinen ”ryssäviha” ja kuvataan, kuinka kommunistien toiminta Suomessa aiheutti ”kansassa ja muissa puolueissa levottomuutta.” Kirja kuvaa, kuinka ”kansa” on yhtenäinen ja ”kommunistien toiminta” uhkaa kansaa ja sen yhtenäisyyttä.²⁹

Oppikirjassa myös tuodaan esille jatkosodan niin kutsuttua ”Daavid ja Goljat”-asetelmaa. Tämä luodaan käyttämällä sanavalintoja, jotka kuvailevat esimerkiksi Suomen ja Neuvostoliiton asevoimien kokoeroja tai eri taistelutilanteita sodankäynnissä. Kesäkuussa 1944 käynnistettyä Neuvostoliiton suurhyökkäystä kuvataan seuraavanlaisesti: ”Neuvostoliitto valmisteli hyökkäystä möyhentämällä suomalaisten etulinjaa niin suurella määrällä tykkeitä ja lentokoneita, että tulivalmistelu oli maailmansodan voimakkaimpia³⁰.” Lisäksi oppikirjassa kuvataan pienen vasta itsenäistyneen Suomen sisukkuutta ja periksiantamattomuutta seuraavasti: ”Suomi hävisi sekä talvi- että jatkosodan, mutta se säilytti itsenäisyytensä eikä maata miehitetty. Euroopassa sotaan osallistuneiden maiden pääkaupungeista miehittämättä jäivät vain Lontoo, Moskova ja Helsinki.

---

²⁶ Rantala, 2012, 24–25

²⁷ Rantala, 2012, 21, 25

²⁸ Rantala, 2012, 24

²⁹ Kohi, Palo, Päivärinta & Vihervä, 2017, 94 ja 134

³⁰ Kohi, Palo, Päivärinta & Vihervä, 2017, 117

Lisäksi Suomessa säilyivät sotaa edeltänyt demokraattinen valtiojärjestelmä ja yhteiskunnan perusrakenteet.”³¹ Tämä näkyy myös opiskelijoiden vastauksissa:

”Mielestäni on hienoa, että Suomi on ollut pienenä maana niin rohkea ja sisukas, että on pystynyt säilyttämään itsenäisyyden ja uskaltanut yrittää voittaa menetettyjä alueita takaisin.” (Opiskelija 3, on suorittanut kurssin)

Wertschin kaavamaisen narratiivin ”triumph-over-alien-forces schema”³² -kuvaus näkyy vahvasti näissä edellä mainituissa oppikirjalainauksissa ja opiskelijoiden vastauksissa. Ulkopuolisen vallan joukot ovat hyökänneet omaa valtiota kohtaan, mutta taisteluista on kuitenkin selviytytty. Tämä kerrontatapa esiintyy myös populaarikulttuurin teoksissa, varsinkin *Tuntemattoman sotilaan* filmatisoinneissa.

2.2.2. Historiallinen identiteetti ja suuri kansallinen kertomus

Historiatietoisuutta kuvataan maailmankuvan³³ ja identiteetin historialliseksi ulottuvuudeksi. Usein ihmisten historiatietoisuus rakentuu kertomusten muotoon. Näitä kertomuksia ovat tukeneet niin sanotut suuret kertomukset esimerkiksi kansallisvaltiosta ja sen syntymisestä. Useiden suomalaisten oma menestyminen ja hyvinvointi kytkeytyy populaarikulttuurin tuottamiin esityksiin ja muisteluperinteeseen esimerkiksi Suomen selviytymiseen sodista, jonka kautta henkilökohtainen tai suvun kertomus liitetään kansalliseen kehykseen.³⁴ Kun tarkastellaan sotien tulkintaa kansallisen kertomuksen näkökulmasta, korostuu niissä itsenäisyyden säilyttäminen sotimalla³⁵. Esimerkiksi koulun historian oppikirjat ovat ilmentyneet kansallisesta kertomuksesta³⁶.

Australialainen Paula Hamilton on tutkinut historiatietoisuutta ja historian julkista käyttöä ja selittänyt, miksi varsinkin pienten maiden historiakulttuureissa sodilla on vahva rooli. Hamiltonin mukaan sodat ovat ainoa osa historiassa, jossa ”julkinen ja yksityinen liittyvät yhteen, henkilökohtainen kokemus ja yhteiskunnallinen tarina kohtaavat.”³⁷ Tämä ajatus näkyy myös opiskelijoiden vastauksissa:

---

³¹ Kohi, Palo, Päivärinta & Vihervä, 2017, 119

³² Wertsch, 2004, 57

³³ ”Maailmankäsityksen synonyymi – eräänlainen kokonaisnäkemys maailmasta”, Rantala, 2012, 12

³⁴ Rantala, 2012, 24

³⁵ Knuuttila, 2009, 64

³⁶ Torsti, 2011, 321

³⁷ Torsti, 2011, 309

”Se kertoo siitä, että Suomi ei ole todelliselta luonteeltaan alistuja. Talvisodasta selviäminen oli ihme, mutta Suomi iski heti kun tuli uusi paikka. Rakkaus isänmaata kohtaan oli kova, toisin kuin nykyään.” (Opiskelija 2, ei ole suorittanut kurssia)

”Nykypäivänä useampi ihminen väheksyy (eli ei arvosta tarpeeksi) veteraaneja ja jatkosodan merkitystä. Ne ovat nämä nykyajan maailmanparantajat, jotka ajattelevat, että sotiminen ei ole oikein. Mielestäni kaikkien pitäisi osata arvostaa veteraaneja ja kaikkea mitä jatkosodan aikana ihmiset ovat tehneet isänmaamme eteen.” (Opiskelija 7, on suorittanut kurssin)

Tietyt historian murroskohdat korostuvat kansallisessa kertomuksessa. Suomessa niihin on itsenäistymisen ohella kuuluneet vuoden 1918 sota ja Neuvostoliittoa vastaan käydyt sodat.³⁸ Valtaosa suomalaisista rakentaa kansallisen itsetuntonsa nimenomaan vuosien 1939–1944 sotien varaan, eikä esimerkiksi vuoden 1918 sodasta. Suullisella perinteellä sekä elokuvilla ja kirjoilla on ollut suuri rooli sotiin samaistumisessa. Ne ovat olleet myös kouluopetuksen rinnalla tärkeämpiä historiallisen identiteetin luoja.³⁹ Historiallinen identiteetti ulottuukin syntymän ja kuoleman rajojen ulkopuolelle – ihmisestä tulee osa ajallista kokonaisuutta, joka on henkilökohtaista elämää suurempi.⁴⁰

Tutkijoiden mukaan Suomessa ei enää samaistuttaisi 2000-luvun alussa suureen kansalliseen edistysprojektiin. Kuitenkin useat nuoret edelleen kokevat samaistumis pintaa tärkeiksi koettuihin historian tapahtumiin.⁴¹ Tämä näkyi vahvasti myös kyselylomakkeen vastauksissa – suurin osa opiskelijoista, 68,75 prosenttia, kokee jatkosodan tärkeäksi nykypäivänä. Vaikka nuoret edelleen samaistuvat kansallisen kertomuksen tapahtumiin on silti yhtäläillä havaittavissa osoituksia ja liikkeitä yksilöllisyyden noususta. Menneisyyden tapahtumiin samaistuminen onkin osalle nuorista vieras ajatus.⁴² Näitä on nähtävissä myös opiskelijoiden vastauksissa.

”Tyhmyyttä. Miksi ihmeessä piti lähteä hyökkäämään vielä pidemmälle?? Jos pitää hienona sitä, että oma maa on mennyt muiden valtioiden alueelle aseiden kanssa niin on mielestäni kyllä vintti pimeänä.” (Opiskelija 13, ei ole suorittanut kurssia)

---

³⁸ Torsti, 2011, 321

³⁹ Ahonen, 1999, <https://journal.fi/tt/article/view/58316/19970>

⁴⁰ Rösen, 2004, 68

⁴¹ Knuuttila, 2009, 25

⁴² Knuuttila, 2009, 25

”Suomalaiset eivät ole erillisiä muusta maailmasta, vaan kansainväliset trendit (esim. äärioikeisto) näkyvät myös Suomessa. Ja suomalaisuus on myytti” (Opiskelija 11, on suorittanut kurssin)

”Minusta tuntuu, ettei suomalaiset osaa päästää sodasta irti. Suomalaiset ei haikaile sota, mutta Suomen historiasta on vaikeaa puhua ilman, että puhutaan sodista. Se on mielestäni aika iso harmi.” (Opiskelija 9, on suorittanut kurssin)

Yksilöiden historiallinen identiteetti voi siis olla jatkuvassa muutoksessa, eikä se ole pysyvä tai samanlainen ajallisen kontekstin muuttuessa⁴³. Jotta yksilöt voivat muodostaa omat historialliset identiteettinsä ja sitä kautta historiakäsityksensä eriäviksi traditionaalisesta tavasta vastaanottaa yhteisön historiakäsityksiä, täytyy heidän kriittisten taitojensa ensin mahdollistaa se.

2.3. Mistä opiskelijoiden käsitykset tulevat?

2.3.1. Populaarikulttuuri ja menneisyyden käyttötavat

Vuonna 2016 tehdyn tutkimuksen mukaan aloittavia historian yliopisto-opiskelijoita historiaa kohtaan kiinnostavina tekijöinä toimivat menneisyyteen sijoittuvat sarjakuvat, kirjat, elokuvat ja ihmisten kertomat tarinat. Arjen historiakulttuuri toimi siis akateemista tutkimusta useammin tiedon lähteenä.⁴⁴ Historiakulttuurin käsite kuvaa tapoja akateemisen tutkimuksen ulkopuolella, joilla menneisyyttä koskevia tietoja ja mielikuvia käytetään yhteiskunnassa. Se on ikään kuin kenttä, jossa historiaa käytetään. Siihen lukeutuvat edellä mainitun listan lisäksi myös dokumentit, museot ja poliittiset keskustelut. Historiakulttuurin välittäjäkanavien kautta on mahdollista muodostaa tulkintoja menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välillä historiatietoisuuden avulla.⁴⁵

Kyselylomakkeen neljännen kysymyksen (ks. LIITE1) vastauksista selviää, että jatkosota on selkeästi nuorten keskuudessa kiinnostava aihe myös koulun ulkopuolella. Lähes kaikki vastanneista opiskelijoista, 93,75 prosenttia, on törmännyt jatkosotaan vapaa-ajallaan. Suurin osa opiskelijoista, 62,5 prosenttia, on löytänyt jatkosotaa käsitteleviä teemoja populaarikulttuurista. Suosituimmat populaarikulttuurin alustat ovat vastauksien perusteella elokuvat sekä kirjat – molemmat niistä saivat viisi mainintaa. Myös videot ja dokumentit YouTubessa sekä internet ja sosiaalisen media mainittiin näiden lisäksi. Elokuvista ja kirjoista ei mainita, lukuun ottamatta muutamaa vastausta, niiden nimiä. Jos teokset on nimetty, ovat ne olleet ”Tuntematon sotilas”-

---

⁴³ Rösen, 2004, 77

⁴⁴ Mikkonen & Veijola, 2016, 15

⁴⁵ Hakkari, 2005, 13–14

teoksia. Kysymyksessä ei vaadittu erittelemään törmättyjen alustojen luotettavuutta. Yksi opiskelija kuitenkin toteaa YouTube-videoista seuraavasti:

”Youtube-videoissa, niissä jatkosodasta annetaan romantisoitu versio.” (Opiskelija 11, on suorittanut kurssin)

Kyselylomakkeen neljännessä kysymyksessä populaarikulttuurin lisäksi myös suullinen muisteluperinne sai mainintoja opiskelijoiden vastauksissa. 31,25 prosenttia opiskelijoista on keskustellut vanhempien, isovanhempien tai muiden sukulaisten kanssa jatkosodasta. Lisäksi yksi opiskelija on vierailut myös sotamuseossa.

”Olen kuullut tarinoita ukiltani siitä, kun heidän perheensä joutui evakkomatkalle useaan otteeseen. Lisäksi olen lukenut aiheesta netistä ja olen joskus käynyt sotamuseossa. Olen myös katsonut Tuntemattoman sotilaan.” (Opiskelija 6, ei ole suorittanut kurssia)

On merkityksellistä huomata, että vain yksi 16 opiskelijasta ei ole törmännyt jatkosotaan koulun ulkopuolella. Jatkosota-aiheiset lähteet siis joko tavoittavat opiskelijat tai opiskelijat itse oman kiinnostuksensa kautta etsivät jatkosotaa käsitteleviä tiedonlähteitä. Televisiodokumentit, oppikirjat, museot ja historialliset paikat, opettajien kertomukset ja tietosanakirjat, isovanhempien ja vanhempien kertomukset sekä historialliset lähteet lukeutuvat nuorten keskuudessa luotettavimmiksi historian välittäjäkanaviksi. Historian fiktiivisiin esityksiin, kuten elokuviin, romaaneihin ja näytelmiin nuoret suhtautuvat kriittisemmin.⁴⁶ Kyselylomakkeen neljännessä kysymyksessä ei pyydetty pohtimaan koulun ulkopuolisten lähteiden luotettavuutta. Todennäköisesti tästä syystä johtuen yksikään opiskelijoista, yhtä lukuun ottamatta, eivät vastauksissaan tarkastelleet lähteitä kriittisesti.

Vastauksissa kysymykseen seitsemän, jossa tarkastellaan opiskelijoiden harrastuneisuutta jatkosotateemaisiin teoksiin, selvisi, että opiskelijoista 14 on katsonut tai lukenut jonkun teoksista. Eniten oli katsottu elokuvia ja niistä eniten vuonna 2017 julkaistua versiota. Elokuvan tai 5-osaisen tv-sarjan on katsonut kymmenen vastaajista, eli 62,5 prosenttia. 37,5 prosenttia opiskelijoista on katsonut vuoden 1955 elokuvan ja 25 prosenttia vuonna 1985 julkaistun elokuvan. Kirjoja on luettu saman verran kumpaakin, 18,8 prosenttia opiskelijoista on lukenut toisen tai molemmat. Yksi opiskelija on lukenut myös muita jatkosotateemaisia teoksia, ei vain Linnan kirjoittamia. Jatkosotateemainen populaarikulttuuri ja erityisesti elokuvat siis selkeästi kiinnostavat

---

⁴⁶ Hakkari, 2005, 44

opiskelijoita. On merkityksellistä, että vain kaksi 16 opiskelijasta ei ole lukenut tai katsonut mitään teoksista.

Kolmannessa kysymyksessä opiskelijoita pyydettiin jakamaan mahdollinen jatkosotateemainen lauta tai -videopeli sekä kertomaan pelin herättämiä ajatuksia. Selkeästi pelejä, joissa jatkosotateema esiintyy selkeänä, on harvassa tai ne eivät tavoita opiskelijoita. 68,7 prosenttia opiskelijoista ei ole törmännyt ollenkaan jatkosotateemaisiin peleihin ja 12,5 prosenttia on törmännyt yksittäisissä trivia-tyylisissä kysymyksissä, joissa on kysytty nippelitietoja jatkosodasta. Opiskelijoista kolme, eli 18 prosenttia on törmännyt jatkosotaan videopeleissä ja jokainen nimeää kohtaamansa pelin ”Hearts of Iron IV” nimiseksi.

”Jatkosota ei ole kovin yleinen aihe peleissä. Jos halutaan korostaa Suomi vastaan Neuvostoliitto asetelmaa niin valitaan tyypillisesti talvisota. Jatkosota jää peliteollisuudessa Toisen maailmansodan ja Saksa vastaan Neuvostoliitto asetelman jalkoihin. Tästä huolimatta mieleeni tulee yksi peli, jossa jatkosota on mukana. Kyseessä on Hearts of Iron IV. Peli on Toiseen maailmansotaan sijoittuva suurstrategia ja jatkosodan merkitys ei yleensä ole siinä merkittävä. Joillain pelikerroilla Suomi liittyy akselivaltoihin kun Saksa hyökkää Neuvostoliittoon, joskus Neuvostoliitto julistaa Suomelle sodan puhtaasti vain vallatakseen Sallan ja Petsamon ja peliin muodostuu erillissota. Pelaajalla on myös vaihtoehto pelata itse Suomella, jolloin voi itse päättää jatkosodan luonteen ja halutessaan pelaaja voi jäädä Neuvostoliiton nukkehallitukseksi tai yrittää luoda Suur-Suomi Saksan tuella. Jälkimmäinen vaihtoehto on pelaajakannan mielestä mielekkäämpi, eikä historiallisen pidättäytyvä lähestymistapa sotaan ole sekään oikein pelaajien suosiossa.” (Opiskelija 8, on suorittanut kurssin)

Kahdessa muussa vastauksessa, joissa samainen peli nimetään, opiskelijat ottavat kantaa pelin sisältöön. Toisessa vastauksessa pohditaan, kuinka taistelu saksalaisten rinnalla ahdistaa, vaikka suomalaiset sotilaat esiintyvät pelissä sisukkaina. Toisessa vastauksessa mainitaan niin ikään suomalaisten sotilaiden olevan vahvoja ja periksiantamattomia, mikä herättää pelatessa ylpeyttä. Ensimmäisen vastauksen opiskelija on suorittanut kurssin ja jälkimmäisen vastauksen opiskelija ei ole. Tästä herää kysymys, osaavatko opiskelijat pelatessaan hahmottaa menneisyyden tietoja pelin suunnittelijoiden tekemistä valinnoista, ilman oppikirjojen tarjoamaa tietoa aiheesta? Menneisyyden monimuotoiset kuluttamistavat eivät nimittäin ole riippuvaisia minkäänlaisesta tieteellisestä totuudenmukaisuudesta⁴⁷.

---

⁴⁷ Pihlainen, 2011, 7

Kun menneisyydellä on vähemmän historian instituutioon kuuluvia ja enemmän ei-kontrolloituja populaareja käyttötapoja, täytyy kuluttajien ottaa huomioon käyttötapojen läsnäolo ja arkisuus sekä ”historiallisen ajattelun käytännöllinen välttämättömyys”. Historiantutkimuksen auktoriteettiaseman kyseenalaistumisen ja historian populaarin käytön myötä kuluttajilla on enemmän vapauksia valita menneisyyden käyttötapansa. Täten he voivat valikoiman suuruuden takia valita vapaammin ryhmäsidonnaisuutensa, mieltymyksensä ja subjektiiviset positionsa. Näistä syistä on paljon tilausta todisteille menneisyydestä ja sen vaikutuksista.⁴⁸

2.3.2. Vuoden 2015 opetussuunnitelma sekä kouluopetus historian representoinnin tukena

Kyselylomakkeeseen vastanneet opiskelijat ovat käytännössä suorittaneet lukiokoulutuksensa vuoden 2015 opetussuunnitelman mukaisesti. Opetussuunnitelman mukaan historian opetuksen tavoitteena on saada opiskelija: ”hallitsemaan Suomen ja maailmanhistorian päälinjat ja keskeisimmät historialliset prosessit taustoineen ja seurauksineen sekä osaamaan arvioida niiden merkitystä” ja ”käyttämään historiallista tietoa perustellun mielipiteen muodostamisessa ja arvioimaan kriittisesti historian käyttöä yhteiskunnallisen vaikuttamisen keinona sekä muissa yhteyksissä.” Lisäksi opiskelija ”osaa eritellä suomalaisuuden ja suomalaiseen kulttuuriin eri aikoina kuuluneita ihanteita ja niihin liitettyjä mielikuvia sekä niiden vaikutusta nykypäivän Suomeen.”⁴⁹ Opiskelijalla täytyy olla valmiudet kuvailla, kuinka tulevaisuuden valintoja perustellaan menneisyyden tulkintojen kautta. Opiskelijan täytyy siis osata ”hahmottaa aikajatkumo menneisyydestä tulevaisuuteen sekä omaa toimintaansa, että yhteisön historiapolitiikkaa ohjaavana tekijänä.”⁵⁰

Historian oppituntien ja opetuksen tulisi siis kehittää opiskelijoiden kulttuurien tuntemusta ja historiatietoisuutta⁵¹. Rüsenin mukaan historiatietoisuus yhdistyy historianopetuksen kanssa. Lisäksi hän korostaa, kuinka historiatietoisuudella on rooli siinä, miten ihmiset rakentavat itselleen narratiivia menneisyydestä.⁵² On katsottu, ettei suomalaisten toimista jatkosodassa ole jäänyt menneisyyden kautta traumoja sukupolvelta toiselle – esimerkiksi Saksassa seuraaville sukupolville on siirtynyt historiallisten henkilöiden syyllisyys⁵³. Kuitenkin osassa opiskelijoiden vastauksissa esiintyy selkeitä syyllisyyden tunteita jatkosodan tapahtumista. Kysymysten kolme ja seitsemän vastauksissa esiintyy

---

⁴⁸ Pihlainen, 2011, 7–8

⁴⁹ Opetushallitus, 2015, 170

⁵⁰ Veijola, 2016, 9

⁵¹ Veijola, 2016, 6

⁵² Veijola, 2016, 9

⁵³ Ahonen, 1999, <https://journal.fi/tt/article/view/58316/19970>

ajatuksia ja pohdintaa esimerkiksi Suomen suorittamista sotarikoksista tietokonepelin ja *Tuntematon sotilas*-elokuvien kautta.

”Hearts of Iron 4, Suomelle on annettu pelissä vahva ”Sisu”-boost, joka tekee suomalaisista sotilaista valtavan tehokkaita. Sisu-idea on natsi-ideologian suomalaistettu versio, joten se ahdistaa.” (Opiskelija 11, on suorittanut kurssin)

”Että sota on kärsimystä, mutta ideologiat eivät tule hirveästi pinnalle ja niissä pestään Suomen käsiä tehokkaasti sotarikoksista” (Opiskelija 11, on suorittanut kurssin)

Näiden vastauksien opiskelija on jo suorittanut lukion historian kolmannen kurssin ja täten hän osaa ehkä kurssin sisältöjen avulla tarkastella kriittisesti myös populaarikulttuurin tuotoksia. Juuri siihen, millä tavalla kollektiivista muistia ja historiakulttuuria käsitellään opiskelijoiden tasolla, on kouluopetuksella mahdollisuus vaikuttaa⁵⁴. Opetuksessa onkin pyritty pois päin kansallista kertomusta korostavasta opetuksesta ja opetuksen tarkoituksena on saada opiskelija historiallisen tiedon luonnetta tarkastelevaksi aktiiviseksi tulkitsijaksi.⁵⁵ Historian representoinnin vaikutuksen esiintyvyys esimerkiksi populaarikulttuurissa ja muisteluperinteessä luo kouluopetukselle tarpeen harjaannuttaa opiskelijoita tarkastelemaan erilaisia lähteitä kriittisesti.

Kun kyselylomakkeen seitsemännessä kysymyksessä pyydettiin pohtimaan *Tuntematon sotilas*-teoksien antamaa kuvaa jatkosodasta eivät opiskelijat, jotka eivät ole suorittaneet kurssia, osoittaneet kriittistä pohdintaa teoksia kohtaan, yhtä opiskelijaa lukuun ottamatta. Niin ikään kurssin suorittaneista opiskelijoista, vain kahden yhdeksästä vastauksessa esiintyi jonkinlaista pohdintaa teoksien realistisuudesta.

”uskoisin että realistisen kuvan, sillä Linna itse osallistui ainakin Talvisotaan” (Opiskelija 12, on suorittanut kurssin)

”Aika todenmukaisen? Linnahan oli kuitenkin myös itse sodassa. Kirjassa on kuitenkin virheitä, sillä Linna ei itse sotinut sotaa loppuun.” (Opiskelija 15, ei ole suorittanut kurssia)

Opiskelijat, jotka ovat suorittaneet kurssin, eivät esimerkiksi verranneet teoksia kurssin oppikirjan sisältöihin tai opiskelijat, jotka ovat lukeneet tai katsoneet useamman vaihtoehdon, eivät vertailleet teoksia keskenään. Mielenkiintoisia ovat kahden opiskelijan vastaukset, jotka ovat lukeneet Linnan

---

⁵⁴ Ahonen, 1999, <https://journal.fi/tt/article/view/58316/19970>

⁵⁵ Rautiainen & Sulkunen & Veijola, 2019, 54

sekä vuonna 1954 julkaistun *Tuntematon sotilas*-teoksen että vuonna 2000 julkaistun *Sotaromaani*-teoksen. Opiskelijat eivät vertailleet teoksien sisältöjä keskenään, vaikka *Sotaromaani* on *Tuntemattoman sotilaan* lyhentämätön versio ilman sensuuria poliittisesti ja uskonnollisesti provosoivista kohdista sekä alatyylisestä kielenkäytöstä. Kaiken kaikkiaan 11 opiskelijaa 16:sta, kuvaa lomakkeessa mainittuja teoksia realistisiksi ilman esiteltyjä perusteluja. Neljä opiskelijaa on vastannut kysymykseen ”En tiedä” -vastauksella. Mielenkiintoista onkin, osaavatko opiskelijat erottaa ja tunnistaa populaarikulttuurin retoriikkaa ja representointia.

Historiallinen ajattelu on epäluonnollista toimintaa Sam Wineburgin (2001) mukaan. Historianopetuksen pitäisi auttaa opiskelijaa ohjautumaan useampiin näkökulmiin lähteitä tarkastellessa, joiden seikkoja opiskelijat eivät itse luontaisesti huomaa. Näitä suuntia ovat siis päätelmien tekeminen lähteistä, koska opiskelijoille ei ole luontaista kontekstoida lähteitä niiden syntyajankohtaan ja -tilanteeseen, eivätkä opiskelijat tarkastele lähteiden luojien tarkoituspäätä eli intentioita.⁵⁶ Historian populaarikulttuuri koetaankin usein suoraviivaiseksi tarinaksi menneisyydestä. Tyypillistä on, ettei siinä oteta tarkasteluun menneisyyden tapahtumien uudelleen esittämisen näkökulmaa.⁵⁷ Perinteisesti myös historian oppikirjoissa menneisyyttä on kuvattu kertomusten muodossa ristiriidattomina tapahtumaketjuina⁵⁸.

Tätä ajatusta tukee Wertschin valikoivan narratiivin teoria, jossa poliittiset tapahtumat hallitsevat oppikirjojen sisältöä ilman, että niiden syitä ja seurauksia tarkastellaan⁵⁹. Tällainen kerronnan tyyli tukee ajatusta historian oppimisesta, jossa toistetaan valmiiksi työstettyä tarinaa. Historianopetuksen kautta olisikin olennaisinta ymmärtää, että historian teksteissä on aina esillä tulkintaa sekä merkityksellisiksi koettuja näkökulmia menneisyydestä. Historian tekstit eivät kerro neutraalia faktaperäistä tietoa menneisyydestä.⁶⁰ Tätä voi ja pitäisi soveltaa myös historiaa esittäviin populaarikulttuurin teoksiin ja muisteluperinteeseen kouluopetuksessa. Sillä kun tarkastellaan menneisyyden retoriikkaa ja ymmärretään menneisyyden tulkinta retoriikaksi, on tulkinnan retoriikalla vahva rooli ja vaikutus siinä, miten ihmiset asemoivat itseään nykyisyyteen⁶¹. Kuten opetushallitus toteaa, täytyy opiskelijalle syntyä valmiudet ”arvioida kriittisesti historian käyttöä

---

⁵⁶ Rautiainen & Veijola, 2019, 181

⁵⁷ Mikkonen & Veijola, 2016, 8

⁵⁸ Rautiainen & Sulkunen & Veijola, 2019, 54

⁵⁹ Wertsch, 2004, 51–52

⁶⁰ Rautiainen & Sulkunen & Veijola, 2019, 54

⁶¹ Pihlainen, 2011, 8

yhteiskunnallisen vaikuttamisen keinona sekä muissa yhteyksissä⁶². Olennaista onkin ymmärtää institutionaalisen historiankirjoituksen rajallinen rooli historiatietoisuudesta puhuttaessa⁶³.

3. PÄÄTÄNTÖ

Lukion opiskelijoiden historiakäsitykset jatkosodasta noudattavat lähes kokonaan suuren kansallisen kertomuksen kaavaa niin lukion historian kolmannen kurssin suorittaneilla opiskelijoilla ja opiskelijoilla, jotka eivät ole vielä suorittaneet kurssia. Kollektiivisen muistin rooli on suuri varsinkin kun tarkastellaan historiallista identiteettiä. Opiskelijoista suurimman osan mielestä jatkosota on sisukas taistelu itsenäisyyden puolustamisesta ja säilyttämisestä. Näiden syiden vuoksi opiskelijoiden mielestä jatkosotaa ja sen veteraaneja kuuluu muistella myös nykypäivän Suomessa. Opiskelijoiden vastauksissa on kuitenkin havaittavissa myös eroavaisuuksia ja pieniä irtaantumisia kansallisesta kertomuksesta – jatkosotaan ei enää haluta samaistua niin vahvasti. Irtaantumisen syiksi perustellaan liittolaisuutta saksalaisten kanssa sekä Suomen suorittamia sotarikoksia. Nämä koetaan häpeällisiksi ja tästä syystä pieni osa opiskelijoista haluaisikin, että talvisotaa muistettaisiin enemmän kuin jatkosotaa. Opiskelijat, jotka nostivat liittolaisuuden esille, olivat kaikki jo suorittaneet kurssin. Kyselylomakkeessa ei kuitenkaan ollut kysymyksiä koskien Suomen liittolaisuutta Saksan kanssa, joten osalle opiskelijoista ajatusten johdattelu useampiin näkökulmiin on voinut olla haastavaa. Jos liittolaisuudesta olisi esitetty kysymys, olisi vastauksista varmasti voinut havaita myös lisää tarkempia näkemyksiä.

Jatkosota selkeästi tavoittaa opiskelijat myös kouluopetuksen ulkopuolella. Kaikista opiskelijoista, niin kurssin suorittaneista ja ei-suorittaneista, vain kaksi ei ole katsonut tai lukenut yhtään *Tuntematon sotilas*-teosta. Populaarikulttuuri toimii opiskelijoille suurimpana koulun ulkopuolisena välittäjäkanavana jatkosodasta erityisesti elokuvien ja kirjojen, mutta esimerkiksi myös internetin välityksellä. Myös suullinen muisteluperinne perheen ja sukulaisten kautta toimii historian välittäjäkanavana opiskelijoille.

Opiskelijoille on heidän vastauksiensa perusteella haastavaa tarkastella populaarikulttuurin teoksia kriittisesti. Historian tapahtumien uudelleen esittäminen kaupallisena viihteenä on opiskelijoille selkeästi vaikeasti hahmotettava asia. Kyselylomakkeessa ei pyydetty vertailemaan populaarikulttuurin teoksia keskenään, joten jälleen historiallisen ajattelun epäluonnollisuus on voinut olla esteenä opiskelijoiden kriittisemmille vastauksille⁶⁴. Pieniä palasia kuitenkin esiintyy

---

⁶² Opetushallitus, 2015, 170

⁶³ Pihlainen, 2011, 14

⁶⁴ Rautiainen & Veijola, 2019, 181

myös kriittisestä lukutaidosta. Muutama kurssin suorittanut opiskelija ymmärtää esimerkiksi ettei tietokonepeleissä ja elokuvissa nosteta jatkosodan kaikki näkökulmia esiin. Kokonaisuudessaan historian tekstikäytännöt näkyvät siis heikosti opiskelijoiden tarkastellessa populaarikulttuurin teoksia.

Se millä tavalla yksittäiset opiskelijat suhtautuvat jatkosotaan riippuu heidän tavastaan vastaanottaa tietoa menneisyydestä. Opiskelijoilla, jotka eivät ole vielä suorittaneet kurssia, löytyy jo ennen kurssia selkeän ja varman oloisia käsityksiä jatkosodasta. Heidän käsityksissään näkyy Rüsenin teorian mukaan traditionaalinen ja mallintava tapa suhtautua jatkosotaan. Muutaman opiskelijan vastauksissa kuitenkin erottuu kriittinen ja geneettinen tapa suhtautua tietoon menneisyydestä.

Opiskelijoiden vastauksien perusteella historiakulttuurin ja historianopetuksen rooli historiakäsityksissä on suurimmalla osalla opiskelijoista yhtä suuri. Historiakulttuuri ja opetus ikään kuin tukevat toisiaan opiskelijoiden historiakäsitysten muodostumisessa. Historiakulttuuri vaikuttaa myös kurssin suorittamattomien opiskelijoiden elämässä ja täten muokkaa heidän historiakäsityksiään jatkosodasta. Ratkaisevaa onkin, muuttaako historian kouluopetus näitä käsityksiä vai vahvistaako se niitä.

4. LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO

Alkuperäislähteet

Kyselylomakeaineisto

Kirjallisuus

Ahonen, Sirkka. 1999. *Historiallinen identiteetti tutkimuskohteena*. Tieteessä tapahtuu 17(2). Haettu 15.2. osoitteesta:

<https://journal.fi/tt/article/view/58316>

Hakkari, Johanna. 2005. *Suomalaisten nuorten historiakulttuuri. Historian kohtaaminen ja käyttö 8.-luokkalaisten nuorten arkipäivän elämässä*. Helsingin yliopisto. Pro gradu -tutkielma.

Knuuttila, Kyösti. 2009. *Historiallinen muutos ja kansallinen kertomus Suomalaiset ja historia -esitutkimuksessa*. Helsingin yliopisto. Pro gradu -tutkielma.

Kohi, Antti & Palo, Hannele & Päivärinta, Kimmo & Vihervä, Vesa. 2017. *Forum III. Itsenäisen Suomen historia*. Helsingin Kustannusyhtiö Otava.

Mikkonen, Simo & Veijola, Anna. 2016. *Mitä historia on: aloittavien historianopiskelijoiden historiakäsitykset*. Kasvatus & Aika 10(3), 6–21.

Opetushallitus. 2015. *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015*. Määräykset ja ohjeet 2015:2a.

Pihlainen, Kalle. 2011. *Historia, historiatietoisuus ja menneisyyden käyttö*. Kasvatus & Aika 5(3), 5–17.

Rantala, Jukka. 2012. *Lapset historiakulttuurin kuluttajina*. Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki.

Rautiainen, Matti & Sulkunen, Sari & Veijola, Anna. 2019. *Historiallisen tiedon luonne ja historian tekstikäytännöt lukiolaisten kuvaamana*. Kasvatus & Aika 13(2), 53–67.

Rautiainen, Matti & Veijola, Anna. 2019. *”Tämä ulkopoliittinen linja saattoi olla ratkaiseva niitti”*. *Historiallinen perustelevinen lukiolaisten teksteissä*. Ainedidaktisia tutkimuksia, 16. Helsinki: Helsingin yliopisto, 165–185.

Rüsen, Jörn. 2004. *Historical Consciousness: Narrative Structure, Moral Function, and Ontogenetic Development*. Teoksessa P. Seixas (ed.) *Theorizing historical consciousness*. University of Toronto Press, 63–85.

Torsti, Pilvi. 2011. *Suomalaisten moniulotteiset sotakuvat*. Historiallinen aikakauskirja 3/2011. 310–323.

Torsti, Pilvi. 2012. *Suomalaiset ja Historia*. Gaudeamus.

Veijola, Anna. 2016. *Historiatietoisuus, historiallinen ajattelu ja historian tekstitaidot*. *Uuden opetussuunnitelman moninaiset lähtökohdat*. Kasvatus & Aika 10(2), 6–18.

Wertsch, James V. 2004. *Specific Narratives and Schematic Narrative Templates*. Teoksessa P. Seixas (ed.) *Theorizing historical consciousness*. University of Toronto Press, 49–62.

5. LIITTEET

LIITE 1 KYSELYLOMAKE

1. Millaisia arvoja liität Suomen ja Neuvostoliiton välillä käytyyn jatkosotaan?

---

2. Mitä jatkosota mielestäsi kertoo Suomesta ja suomalaisuudesta?

---

3. Oletko törmännyt jatkosotaan esimerkiksi lautapeleissä tai videopeleissä? Jos olet, nimeä peli ja kerro, millaisia ajatuksia peli herättää.

---

4. Missä muualla olet törmännyt jatkosotaan, tai oletko saanut tietoa jatkosodasta jostain muualta kuin koulusta, mistä?

---

5. Millä tavoin koet jatkosotaa muistettavan tämän päivän Suomessa? Voit antaa esimerkkejä ja pohtia niiden avulla, muistetaanko jatkosotaa mielestäsi asianmukaisesti.

---

6. Valitse seuraavista vaihtoehtoista kaikki, jotka olet katsonut tai lukenut:

- Tuntematon sotilas-elokuva (1955)
- Tuntematon sotilas-elokuva (1985)
- Tuntematon sotilas-elokuva (2017) tai 5-osainen tv-sarja (2017)
- Tuntematon sotilas-teos (1954)
- Sotaromaani-teos (2000)
- En ole katsonut tai lukenut mitään näistä
- Muu...

7. Millaisen kuvan edellä mainitut vaihtoehdot mielestäsi antavat jatkosodasta?

---

8. Oletko suorittanut lukion HI3-kurssin?

- Kyllä

□ Ei

